

BİLGİ ve İLETİŞİM HİZMETLERİ TÜRKİYE'DE PAHALI ve YETERSİZ

Emin Köksal¹

Yönetici özeti

Bilgi ve iletişim hizmetlerinde Türkiye'yi diğer OECD ülkeleri ile karşılaştırdığımızda, Türkiye'deki hizmetlerin erişim ve kalite açısından yetersiz, ödenen bedel açısından da pahalı olduğunu görüyoruz. Serbestleşme ve rekabet koşullarının henüz yeterince sağlanamaması ise bu durumun temel nedeni olarak karşımıza çıkıyor. Söz konusu hizmetler üzerindeki yüksek vergi yükünün bu hizmetlerin kullanımının yaygınlaşmasını ve sektörün gelişmesini engellediği gözleniyor.

Bilgi ve iletişim teknolojileri

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) günümüzde en çok katma değer yaratan sektörlerin başında geliyor. Tüketiciler açısından baktığımızda ise, hanehalkı harcamaları içinde BİT harcamalarının payı gittikçe artan bir eğilim izliyor. Bunda başlıca rolü tabii ki internet, mobil iletişim teknolojileri ve buna bağlı uygulamaların günlük hayatımıza daha çok girmesi oynuyor.

BİT'in sektör olarak yarattığı değer in ötesinde sağladığı dışsallıklar da unutulmamalı. BİT'in öncelikle diğer sektörlerle altyapı hizmetleri sunduğu düşünülebilir. Fakat bunun yanında, bu teknolojilerin erişiminde ve kullanımında gerekli etkinliğin sağlanmasının özellikle eğitim ve öğretim alanında belirleyici bir rol oynadığı artık yadsınamaz bir gerçek. Ayrıca bu teknolojiler küresel bütünleşmeye hız kazandırıyor, iş modellerinin yeni biçimler almasını sağlıyor.

Türkiye gibi görece genç bir nüfusa sahip olan bir ülkede ise, BİT'in yaygın olarak erişiminin ve kullanımının sağlanması bu genç nüfusu verimli kılmak için büyük önem arz ediyor. Bunun yanında sektörün de bu ihtiyaca cevap verebilmesi için uygun yasal ve ekonomik düzenlemelerin zamanında yapılması gerekiyor.

Peki, Türkiye BİT'in neresinde? Bu soruya bu kısa çalışma içerisinde üyesi olduğumuz OECD içindeki diğer ülkeler ile belli başlı BİT hizmetleri konusunda karşılaştırmalar yaparak cevap vermeye çalışacağız.

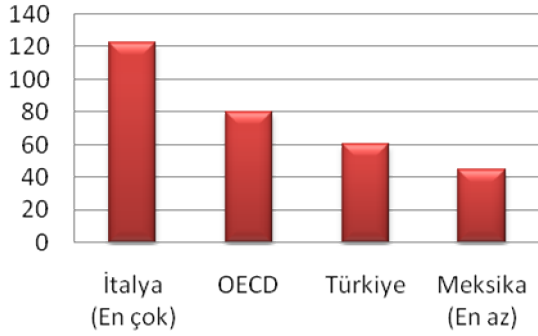
¹ Dr. Emin Köksal, Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, ekoksal@bahcesehir.edu.tr

BİT hizmetlerine erişim

BİT hizmetlerinin en gelenekseli olan sabit telefon (ses) hizmetlerinde abone sayısının 2007 yılı sonu itibari ile 18 milyon civarında olduğunu görüyoruz. Penetrasyon oranı (her 100 kişiye düşen abonelik) açısından baktığımızda ise %26 gibi rakam elde ediyoruz. Son yıllarda bu rakamlarda kayda değer değişiklikler olmaması dikkate alındığında ortalama olarak her haneye bir telefon girdiğini ve abonelik sayısı açısından doyuma ulaşıldığını ileri sürebiliriz.

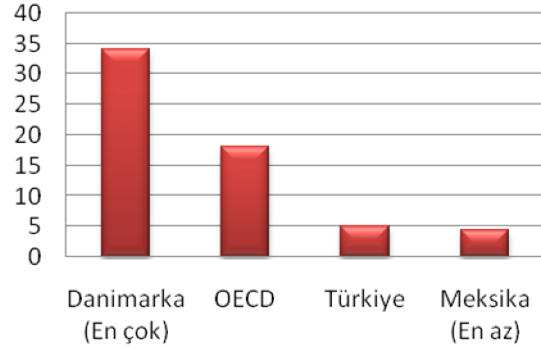
Mobil iletişim alanında OECD'nin 2005 yılı için yaptığı karşılaştırmada mobil telefon penetrasyonu açısından geride olduğumuz ortaya çıkıyor (Bkz. Şekil 1). Ancak burada, toplam abone sayısının özellikle son yıllardaki artışını dikkate alarak bu aranın bir miktar kapandığını ileri sürebiliriz. 2008 yılının ilk yarısı itibari ile mobil telefon abone sayısı 63 milyonu geçti. Penetrasyon oranı ise %88 civarında. Bunun yanında, Türkiye pazarında en büyük paya sahip olan Turkcell'in Avrupa'nın abone sayısı açısından ilk on operatör arasında yerini alıyor olması mobil iletişim pazarının mutlak olarak büyüklüğünü ifade eden kayda değer bir bilgi.

Şekil 1. 100 kişi başına düşen mobil telefon aboneliği, 2005

Kaynak: OECD

Şekil 2. 100 kişi başına genişbant internet aboneliği, Haziran 2007

Kaynak: OECD

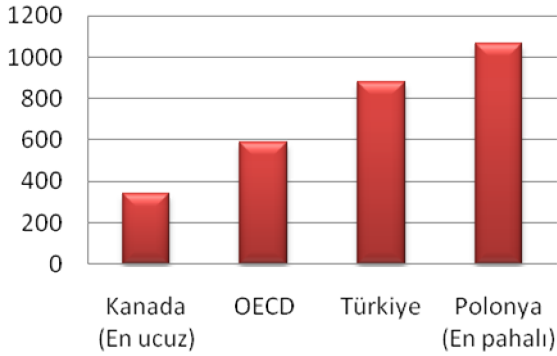
BİT'in günümüzdeki en önemli ve hızla gelişen kolu olarak internetin erişim ve kullanımına baktığımızda ise, toplam abone sayısı açısından son yıllardaki sıçramalara rağmen, karşılaştırmalı olarak pek de parlak olmayan bir tablo çıkıyor önümüze. TÜİK'in 2008 yılı Ağustos ayında açıkladığı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre, hanelerin % 24,5'i internete erişim imkânına sahip. Abone sayısı olarak 2007 yılı sonu itibariyle toplam 4.638.321 internet abonesi olduğunu ve bunun büyük bir kısmının bakır telefon kabloları üzerinden verilen ADSL hizmeti aldığını görüyoruz. Yukarıda belirttiğimiz tabloyu diğer OECD ülkeleri ile kıyasladığımızda, bir hayli geride olduğumuz gözüküyor (Bkz. Şekil 2).

Fiyat ve kalite

Yukarıda sıraladığımız her üç BİT hizmetine fiyat ve kalite açısından baktığımızda, sektörün kendi evrimi içerisindeki iyileşmelere rağmen, durum karşılaştırmalı olarak hiç de parlak değil.

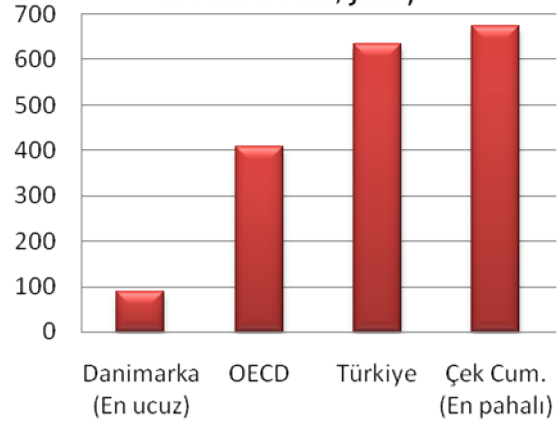
Sabit ses hizmetlerinde 2005'te gerçekleştirilen özelleştirme sürecinin iyileştirici bir etkisi olduğundan bahsedilebilir. Özellikle Türk Telekom'un uzak mesafe telefon hizmetlerindeki tekelinin kaldırılması ile bu alanda fiyat açısından daha düşük ve etkin seviyelere ulaşıldığı görülüyor. Henüz rekabete açılmamış olan şehirçi telefon hizmetlerinde ise, özelleştirme sonrası yapılan fiyat ayarlamaları sebebiyle görüşme ücretlerinin yükseldiğini biliyoruz. Sürdürülen serbestleşme ve kısmi rekabet koşullarına rağmen ödenen ücretler OECD ortalamasının bir hayli üzerinde. Örneğin OECD'nin bir meskenin orta düzey yıllık kullanımı için hesapladığı sepette, Türkiye'deki kullanıcıların OECD ülkeleri ortalamasından yaklaşık %50 daha fazla bir bedel ödediği ortaya çıkıyor (Bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Orta düzey kullanımda mesken telefon kullanım ücreti için OECD sepeti, Ağustos 2006 (SGP ile ABD Doları, yıllık)

Kaynak: OECD

Şekil 4. Orta düzey kullanımda mobil telefon kullanım ücreti için OECD sepeti, Ağustos 2006 (SGP ile ABD Doları, yıllık)

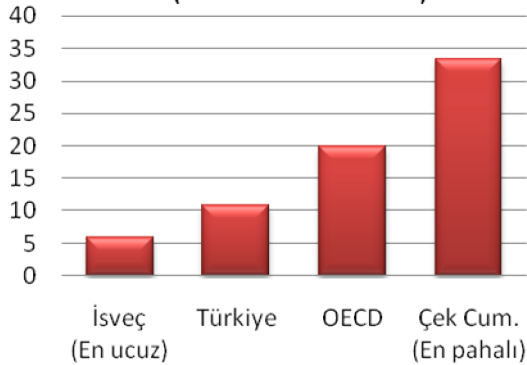

Kaynak: OECD

İnternet dışı mobil iletişim hizmetlerinde ise yine OECD'nin Ağustos 2006 verileri ile orta düzey mobil telefon kullanıcıları için hesaplanmış olduğu sepette, Türkiye'deki kullanıcıların ortalamasının %55 üzerinde ödediğini görüyoruz (Bkz. Şekil 4). Elimizde şu anda uluslararası düzeyde karşılaştırabilecek güncel veri olmamasına rağmen, Telsim'in dünyada birçok ülkede faaliyet gösteren Vodafone gibi güçlü bir operatör tarafından satın alınmasının ve sonrasında daha yoğun hissedilen fiyat ve fiyat-dışı rekabetin ciddi etkileri olduğunu tahmin ediyoruz.

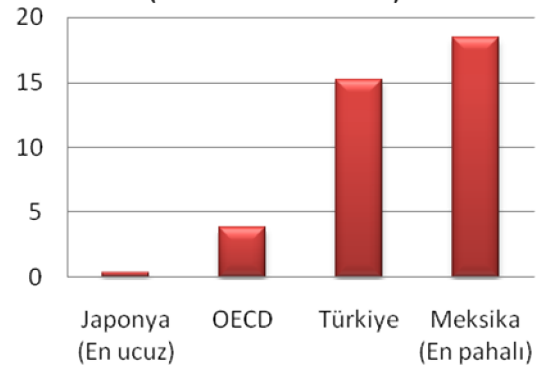
Sabit internet erişiminde ise yine OECD'nin aylık genişbant aboneliği için yaptığı karşılaştırmada en düşük aylık erişim paketinde Türkiye'de OECD ortalamasının altında bir abonelik ücreti ödeniyor (Bkz. Şekil 5). Ancak daha nitelici bir bakış açısı ile yaklaşıldığında, internet erişiminde temel kalite birimi olarak kullanılan megabit/saniye (Mbps) başına ödenen ücret de ise Meksika'dan sonra en pahalı ülkelerden biri olarak yerimizi alıyoruz (Bkz. Şekil 6).

Şekil 5. Genişbant internet erişimi için aylık abonelik ücretleri, Ekim 2007 (SGP ile ABD Doları)

Kaynak: OECD

Şekil 6. Genişbant internet için megabit/saniye ücretleri, Ekim 2007 (SGP ile ABD Doları)

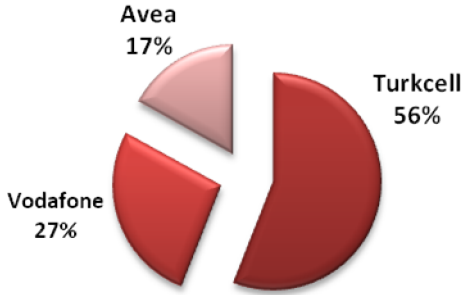
Kaynak: OECD

Bütün bu saydığımız iletişim hizmetleri ücretlerinin KDV ve özel iletişim vergisini de içerdiğini hatırlatmamız gerekir. KDV oranı tüm hizmetlerde %18 olarak tahsil edilirken, özel iletişim vergisi mobil iletişimde %25, sabit hizmetlerde ise hali hazırda %15 olarak kullanıcılara yansıyor. Bir başka ifadeyle sabit hizmetlerde (İnternet erişimi dahil) kullanıcılar ücretlerin %33'ünü vergi olarak öderken, bu oran mobil iletişimde %43'e çıkıyor.

Piyasa yapısı, rekabet ve yasal düzenlemeler

Uzak mesafe sabit ses hizmetlerinde Türk Telekom'un imtiyazının kaldırılması ve operatörlere lisans verilmesi ile şehirlerarası ve uluslararası görüşme ücretlerinde rekabete dayalı bir fiyat düşüşünden bahsettik. Ayrıca, yeni teknolojiler bu fiyat düşüşlerinin devam edeceğini gösteriyor. Hazırlık çalışmaları devam eden ancak henüz rekabete açılmayan şehir içi hizmetlerinde ise, gerekli düzenlemeler yapılmayıp rekabete açılmadıkça ücretlerdeki yükselmenin kalıcı olacağı gözüküyor.

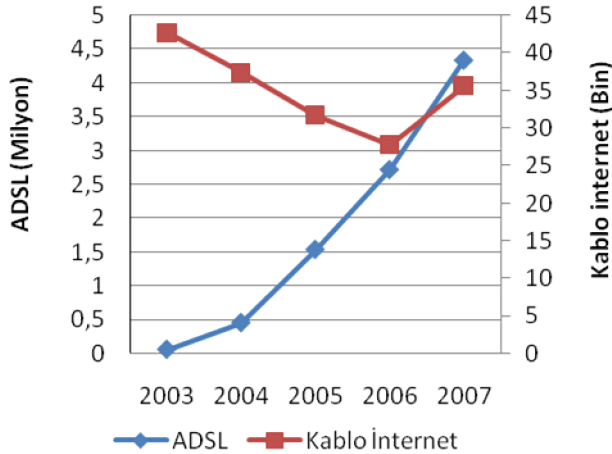
Şekil 7. Mobil telefon hizmetlerinde piyasa payları, Aralık 2007

Kaynak: Operatörlerin faaliyet raporları ve TK

Mobil telefon hizmetlerinde faaliyet gösteren üç operatörün pazar payları Turkcell'in abone sayısı açısından liderliği ile devam ediyor (Bkz. Şekil 7). Şu anki takvimine göre 9 Kasım 2008'de uygulamaya geçecek olan numara taşınabilirliği düzenlemesi ile kızılsacak fiyat ve fiyat-dışı rekabet ile pazar paylarının değişmesi beklenebilir.

Şekil 7. Yıllar itibariyle İnternet abone sayıları

Kaynak: Telekomünikasyon Kurumu

TÜİK verilerine göre %82 ile bakır telefon kabloları üzerinden yapılan ADSL teknolojisi Türkiye'de hanehalklarının kullandığı birincil internet bağlantı türü olarak karşımıza çıkıyor. Birçok OECD ülkesinde alternatif olarak görülen, hatta bazılarında abone sayısı açısından ADSL teknolojisine önünde yer alan, kablo internet erişimi hem bağlantı olanakları hem de yaygınlık açısından oldukça gerilerde görünüyor. 2007 yılı itibariyle 4.346.054 ADSL abonesi varken kablo internet abonesi sayısı sadece 35.651'dir. Ayrıca ADSL abone sayısı hızla yükselirken kablo internet abone sayısının belirgin düşüşler kaydetmesi ayrıca ilgi çekicidir (Bkz. Şekil 8).

Mobil internet erişiminde ise henüz 3. Nesil teknolojiye geçilmemesi mobil veri iletimini hem kalitesiz (yavaş) hem de pahalı bir hizmet kılmakta. Oysa 3. Nesil teknolojiye geçilmesi ile %88'lik mobil telefon penetrasyonunun barındırdığı daha yaygın ve hızlı mobil internet erişimi potansiyelinin kullanılabilmesi ileri sürülebilir.

Sonuç ve öneriler

Sabit ses iletimi hizmetlerinde uzak mesafe hizmetlerinin rekabete açılması görüşme ücretlerinde kullanıcılar lehine ciddi iyileşmelere sebep olmuştur. Ancak, şehir içi şebekenin henüz rekabete açılmamış olması bu hizmet türündeki potansiyel fiyat düşüşünü engellemektedir. Bu alandaki düzenlemeler ile sektörün başka alanlarına da yansıyan büyüme potansiyeli harekete geçirilebilir.

Mobil iletişim hizmetlerinde ise Kasım 2008 başında numara taşınabilirliği düzenlemesinin uygulamaya girmesiyle rekabet koşullarının değişeceğini ve bunun kullanıcılar lehine ciddi iyileşmeler getireceğini bekliyoruz. Bu uygulamanın yürürlüğe girmesi ile birlikte, pazar paylarının küçüklüğü nedeniyle 3. Nesil iletişim lisans ihalesine girmeyen Vodafone ve Avea'nın temel itirazı giderilmiş olacak. Böylece, vakit geçirmeden düzenlenecek lisans ihalesi ile 3. Nesil mobil iletişim teknolojileri cep telefonu gibi mobil cihazlar ile internet erişimini daha konforlu ve kullanışlı hale getirerek erişimin mevcut hızını yedi kata kadar yükseltebilecektir. Bu da, mobil telefon penetrasyonunun %88 gibi diğer iletişim araçlarına göre görece yüksek olduğu ülkemizdeki mevcut potansiyelin kullanılmasına imkân verecektir.

Kullanıcıların internete erişimi açısından hala OECD ortalamasının altında kalmamız ise, ancak yeni yatırımlar ve alternatif teknolojilerin devreye girmesi ile sağlanan rekabet ortamı ile iyileştirilebilecektir. Özellikle kablo konusunda yapılacak yeni yatırımlar ile genişbant internet erişiminde yaygın tek seçenek olan ADSL'e bir rakip çıkarılacaktır. Bu alandaki düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve gerekli hareketlenmenin sağlanması gerekiyor.

Son olarak, bütün bu bahsettiğimiz BİT hizmetleri üzerinde sabit iletişimde %33, mobil iletişimde %43'e varan ve diğer OECD ülkelerinde pek de örneğine rastlanmayan vergi yükünün hafifletilmesi bu hizmetlerin kullanımının ve sunumunun artması için büyük önem arz etmekte. Bu konuda, hükümet yetkililerinin bu yükün hafifletileceğine dair açıklamalarına rağmen henüz yasal bir düzenleme ya da takvim belirtilmedi.